

УДК 911.3:32.01(477)(091)

М. В. Мирош, аспірант II року навчання
Географічний факультет
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, Львів, 72058, Україна
murmarja@gmail.com

МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

В статті охарактеризовано функціональні особливості типових методів суспільно-географічного дослідження політичної активності населення регіону. Осмислено правомірність та доцільність їх використання при вивченні різних аспектів політичної активності. Розглянуто якісні та кількісні методи збирання та отримання емпіричного матеріалу та способи його наочного подання.

Ключові слова: метод, дискурс-аналіз, контент-аналіз, івент-аналіз, факторний та кластерний аналізи.

ВСТУП

Актуальність та постановка теми: Важливим завданням будь-якого наукового дослідження є перш за все вибір певних методів дослідження для об'єктивного і достовірного пізнання об'єкта дослідження. Згідно визначення проф. О. І. Шаблія, «метод наукового дослідження – це система розумових і (або) практичних операцій (процедур), які націлені на розв'язання певних пізнавальних завдань з урахуванням певної пізнавальної мети» [3, с. 356]. Вчення про особливості застосування певного методу чи системи методів називають методикою. Методика конкретного дослідження повинна враховувати специфіку предмету дослідження й поставлених завдань.

Специфіка методики суспільно-географічного дослідження політичної активності населення регіону полягає в тому, що вона мусить мати міждисциплінарний, але разом з тим і цілісний характер. Така особливість породжує велику кількість як проблем, так і позитивів. Плюси міждисциплінарності дають пряму можливість використовувати методичний потенціал не лише географії, а й інших суміжних природничих та суспільних наук – політології, соціології, історії, філософії, економіки, міжнародних відносин. З іншого боку, слід бути дуже коректним і обережним щодо використання різних методів, моделей та аналогій, які сформувалися в інших науках, оскільки є небезпека не зовсім вдалих запозичень.

Саме тому *метою* нашої роботи обираємо раціональний відбір методів дослідження політичної активності населення регіону як суспільно-географічного об'єкту, що вимагає глибокого наукового аналізу. Реалізація даної мети перед-

бачає виконання наступного завдання – ретельного аналізу методик, використаних в суміжних із суспільною географією науках, та які можуть бути прийнятні для географічного вивчення політичної активності населення регіону.

Отже, *об'єктом* нашого дослідження є сукупність методів науки, які можуть сприяти якісному і кількісному пізнанню політичної активності населення регіону на *предмет* їх суспільно-географічних особливостей.

Де і коли, з якою метою розглядалася тема статті раніше: Методична база дослідження ґрунтується на теоретичній основі науково-методологічних праць вітчизняних та зарубіжних фахівців із питань політичної географії, політології, соціології, статистики, економіки, геополітики та ін.

Методичні аспекти вивчення політичної активності розроблялись в працях українських та іноземних вчених політологів (Л. Мілбрайт, Д. Ольшанський, А. Дегтярьов, Г. Дилигенський, О. Шестопап), соціологів (Н. Смелзер, В. Жуков), політичних психологів (К. Абульханова-Славська, Г. Белицька, А. Брушлинський, М. Берштейн, Л. Рубінштейн), та, в меншій мірі – географів. Методикою електоральної активності займалися О. Шаблій, В. Миронюк, Є. Хан, протестної активності, форм та рис політичної поведінки – А. Голод, методами дослідження політичних конфліктів та протестів О. Гладкий, а політичних процесів Б. Яценко, О. Склярська та ін.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

При вивченні загальної сукупності методів отримання інформації в суспільно-географічних дослідженнях політичної активності населення регіону найбільш доцільною на нашу думку вважаємо систему методів суспільної географії, запропоновану О. І. Шаблієм. Згідно даної класифікації єдина система методів, поділяється на філософські, загальнонаукові та конкретно наукові методи.

Філософські методи – це використання у науковому дослідженні категорій, положень принципів і законів певної філософської системи [4, с. 264]. В нашому випадку – свідоме використання принципів, категорій та законів діалектики. Провідними принципами стали принципи історіологізму, об'єктивності, системності і цілісності, причинності, прогнозування.

Історичний метод, який потребує вивчати політичну активність, як явище, стадію розвитку якого слід констатувати з урахуванням попередніх і наступних стадій, дає можливість вивчити роль історичних факторів у формуванні політичної (електоральної, протестної, професійної та ін.) активності населення регіону, а також дослідити проблематику активності з точки зору її генезису і тенденцій розвитку в майбутньому. Особливо важливий *принцип причинності*, згідно з яким одні явища зумовлюють появу, розвиток і функціонування інших. Це дозволяє розробити і подати комплексну характеристику передумов, чинників, які спричинились до утворення і формування політичного активізму. *Принцип взаємозв'язку* надає можливість дослідити взаємозв'язки політичної

активності населення із іншими формами людської активності – економічною, демографічною, екістичною, соціальною, релігійною та ін., а також виявити взаємозалежність між формами, змістовими компонентами самої політичної активності.

Загальнонаукові методи – це такі засоби і прийоми (чи їх сукупність), які з тими чи іншими змінами застосовуються в усіх, чи майже усіх науках з урахуванням особливостей конкретних об'єктів дослідження [4, с. 264]. Їх умовно поділяють на традиційні і сучасні.

Основу дослідження становить метод *системного аналізу* (модерний загальнонауковий метод), який дає можливість вивчати політичну активність як організований комплекс елементів, які складають її цілісність. Метод дозволяє здійснювати компонентний (досліджувати змістові складові політичної активності – світоглядна, інформаційно-пізнавальна і комунікаційна, електоральна, професійна, протестна активність; чи рівні прояву активності – низький, середній, високий рівень) та територіальний (дослідження рис та особливостей геопросторової організації різних форм політичної активності) аналіз проявів політичної активності. А також зробити інтегральну оцінку політичної активності населення, провести її типологію та виявити аспекти функціонування активності у територіально-політичних системах різного рангу.

Значна увага приділена *методам абстрагування та узагальнення*, які пропонують для аналізу використовувати показники найбільш суттєвих для регіону явищ та процесів. Зокрема, дослідження електоральної активності найдоцільніше здійснювати на основі показників явки виборців під час виборів, а протестну активність оцінювати за кількістю протестних акцій різної тематики – політичного, економічного, чи ідеологічного характеру та ін.

Особливо актуальний метод і *прогностичного моделювання*. Цей метод дає можливість передбачити як позитивні, так і негативні кількісні зміни політичної активності, зокрема дослідити наслідки абсентеїзму чи раптових спалахів політичного екстремізму.

В певній мірі доцільно використовувати метод порівняння, зокрема актуальними є виконання порівняльного аналізу політичної активності сільського та міського населення регіону, проведення аналогій між політичною активністю жінок та чоловіків, представників різних вікових, соціальних, етнічних груп. Рідше використовується порівняльно-історичний метод (необхідний для порівняння різних форм активності на різних історичних етапах).

Конкретно-наукові методи – застосовуються в окремих науках чи генетично пов'язаних або об'єднаних спільністю об'єктів дослідження. Вони поділяються на дві групи: міждисциплінарні і спеціальні. В нашому дослідженні використовувались переважно міждисциплінарні методи [4, с. 264].

Жодне дослідження не можна планувати і починати, не проаналізувавши попередньо документальні джерела, наприклад офіційні статистичні дані (центральні, місцеві), дослідження з обраної теми, матеріали книг, журнальні стат-

ті, різні звіти та ін. *Аналіз документів* дає змогу отримати відомості про минулі події, спостерігати за якими вже неможливо, виявляти тенденції, динаміку їх змін і розвитку. Цей метод є найекономічнішим за трудовитратами і фінансами [2, с. 73].

Цінність документальних джерел для нашого дослідження зумовлена тим, що потоки документальної інформації пронизують усі сфери сучасного соціуму, і які б соціально-політичні процеси або явища не вивчала політико-географічна наука, вона не може отримати про них цілісного уявлення, не звернувшись до аналізу таких джерел [2, с. 73-74]. Метод аналізу документів надає вченому унікальну емпіричну інформацію, без якої знання про предмет дослідження буде неповним. Для нашого дослідження найбільш важливим є письмові документи: офіційні, створені юридичними або офіційними (посадовими) особами державних або громадських організацій – державні закони, накази, статuti міжнародних організацій, декларації і заяви глав держав й урядів, концепції і доктрини зовнішньої політики та безпеки держав світу, платформи і програми діяльності політичних партій, звіти, відомості, огляди, доповіді, які не є періодичними, листи і звернення в різні інстанції, архівні документи постійного чи тимчасового зберігання (книги, листи, преса, статистичні, фактографічні видання та ін.); та неофіційні: огляди, реферативні видання, аналітичні довідки, матеріали преси, телебачення, радіо та ін.

На увагу заслуговує *дискурс-аналіз*, який є інтегрованим методом. Його актуальність при вивченні політичних текстів (програм партій, аналітичних розвідок, прес-оглядів, наукових та публіцистичних статей політико-географічного спрямування та ін.) зумовлена насамперед потребою в осягненні механізмів утворення значень і латентних (прихованих) смислів у цих текстах, а також у дослідженні їх структури [2, с. 79]. *Предметом дослідження дискурс-аналізу* є тексти, спосіб структурування яких має значення для читача [2, с. 79]. Метод дозволяє в усій сукупності певного політичного тексту виявити: провідних акторів, головних осіб тексту (наприклад, Росія–Європа–Україна), оцінити їх кількісно (за кількістю згадок, наприклад, Росія – 52 згадки, Європа – 20 згадок, Україна – 17 згадок), сформувані синонімічний ряд головних акторів (наприклад, Росія – найбільша європейська держава, північна сусідка, Кремль, Москва, російський уряд та ін.), таким чином деконструюючи текст в напрямку відокремлення фактичного інформативного матеріалу від оціночних суджень автора.

Важливими в дослідженні політичної активності є аналіз частоти та інтенсивності подій, що формують взаємодію сторін у межах конкретної ситуації. Для цього доцільно використовувати методику *івент-аналізу*. Івент-аналіз допомагає порівнювати різні події, підраховувати і описувати в термінах кількість учасників, тривалість і масштаби політичних взаємодій, виокремлювати етапи розвитку ситуації і оцінювати новий стан політичного процесу як результат різних акцій, реалізованих учасниками подій [2, с. 125].

Основними етапами застосування івент-аналізу є: 1. Формування інформаційного масиву (банку даних). Джерелами інформації можуть бути офіційні звіти, повідомлення, огляди новин, статистика подій та ін. [2, с. 125]. Для прикладу: об'єктом дослідження буде ухвалення закону «Про засади державної мовної політики» №5029-VI, який був прийнятий Верховною Радою України 5 червня 2012 року у першому читанні 234 голосами, 3 липня 2012 року – у другому читанні 248 депутатськими картками. 2. Побудова системи класифікації фактів і явищ, які формують досліджувану ситуацію і відповідають цілям дослідження, визначення одиниці спостереження [2, с. 126]. Перш за все, вибір акторів дослідження, ними можуть бути суб'єкти політичних відносин – держави, політичні інститути, політичні еліти та їх вербальні і фізичні дії (акції). Кожну дію можна класифікувати і за змістом: ворожнеча (1), нейтралітет (2), співробітництво (3). У нашому конкретному випадку акторами будуть: автори закону, населення України, яке підтримує/не підтримує даний законопроект. Тривалість періоду дослідження 5.06.–5.07.2013 року. Види акцій: вербальні (прес-конференції, заяви, спілкування з громадянами) та фізичні (акції протесту: мітинги, демонстрації, петиції, флешмоби та ін.). На основі результатів сортування інформаційного масиву, що стосується до певного часового періоду, і кодування різних видів акцій, здійснених учасниками подій, заповнюють робочу таблицю (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Актор А						Актор Б					
Тип акції						Тип акції					
Вербальний			Фізичний			Вербальний			Фізичний		
1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3

3. Підрахунок результатів заповнення матричного класифікатора або добірка з кодувальних бланків. 4. Проведення аналітичних порівнянь отриманих величин показників, що характеризують типи подій або їх аспекти на різних часових етапах. Для цього весь період поділяють на інтервали, а спостережувані в межах кожного з них події порівнюють за різними критеріями [2, с. 126].

Таким чином, івент-аналіз є однією з найефективніших аналітичних методик при проведенні прикладних досліджень політичних явищ/процесів, що характеризуються певною частотою.

Науковий аналіз змісту тексту (документа) – *контент-аналіз* – застосовують у дослідженнях, пов'язаних з поглибленим розумінням змісту тексту, способів його підготовки і ретрансляції, сприйняттям читацької, слухацької, глядацької аудиторії [2, с. 150]. Натепер контент-аналіз став потужним засобом аналізу різних текстових документів – книг, їх фрагментів, есе, інтерв'ю, дискусії, заголовків газетних статей і самих статей, історичних документів, щоденникових

записів, мови виступів, рекламних текстів і т. д. [2, с. 151]. У політиці цим методом широко послуговуються при дослідженні електоральної активності організованих груп, наприклад політичних партій; діяльності політиків; матеріалів політичної комунікації (визначення ступеня відповідності повідомлення намірам комунікатора і специфіці каналу, зв'язку між характеристиками повідомлення та установками аудиторії, а також її реальною і комунікативною поведінкою). Його суть полягає в кількісному підрахуванні частоти появи фраз, слів, тем, дій у тексті та якісного пошуку прихованого значення змісту тексту.

Також доволі часто використовуються *методи соціологічного опитування, тестування, анкетування* та ін. Вони є незамінними для дослідження тих форм і особливостей політичної активності, які не є охоплені офіційною статистикою, а також для вивчення не лише наслідків активності, але і її факторів, мотивів на індивідуальному чи груповому рівнях. Особливо часто такі методи використовуються для детальнішого вивчення електоральних преференцій населення, мотивів участі в тих чи інших протестних акціях.

Картографічний метод широко використовується в політико-географічних дослідженнях для ілюстрації геопросторового розподілу рівнів, особливостей прояву тих чи інших форм політичної активності. В дослідженнях електоральної активності зокрема часто використовуються серії картосхем, що характеризують рівень (ступінь) і динаміку поширення того чи іншого явища на певній території.

Способом картограм відображаються, як правило, відносні (середні) розміри будь-яких явищ у межах адміністративно-територіального поділу. Таким чином зображується частка голосів, відданих за кандидата (партію чи блок) у певній територіальній одиниці. Так виконується карта розподілу голосів. Подібним способом можна показати електоральну активність виборців та інші показники голосування (кількість бюлетенів, визнаних недійсними, частку негативістів, рівень абсентеїзму та ін.).

Картодіаграми – це, у свою чергу, спосіб зображення на карті сумарних (абсолютних) розмірів будь-якого явища в межах одиниць адміністративно-територіального районування чи кількісних змін за певний проміжок часу. Таким способом можна відобразити не лише сумарні величини явища в кожній АТО, але й його структуру. Наприклад, до методу картодіаграм часто вдаються щоб продемонструвати розподіл електоральних вподобань в межах адміністративної одиниці під час чергових виборів.

Актуальним залишається і *метод значків*, котрий дозволяє картографувати різні політичні явища, їх абсолютні кількісні (розміром значка) та якісні (форма, колір значка) відміни. Наприклад, карта протестної активності демонструє тематику протестних акцій в регіонах України, а також їх сумарну кількість на протязі року.

Тобто, використання картографічних методів якнайповніше подає узагальнену інформацію про суспільно-географічні дослідження політичної актив-

ності, сприяє їх унаочненню та допомагає аналізувати, стежити за зміною активності від місця до місця та в часі, дозволяє виявляти ареали різних рівнів політичної активності та в майбутньому здійснювати спроби районування.

Існує також багато *статистичних методів* і прийомів, які на основі інформації закладеної в матриці даних, дають змогу класифікувати суспільно-географічні об'єкти, а на основі таких класифікацій здійснювати регіоналізацію, будувати картографічні моделі. У дослідженнях політичної активності найчастіше застосовуються факторний та кластерний аналізи.

Факторний аналіз застосовується для виявлення прихованих взаємозв'язків і структури у великому масиві даних. У результаті, можна виділити головні ряди даних, залежності між якими є найбільш суттєвими, і відкинути другорядні змінні. Виділені зв'язки між явищами (фактори) можна інтерпретувати і в територіальному відношенні. З цією метою для кожного із випадків розраховуються коефіцієнти факторів, які при нанесенні на карту демонструють просторовий розподіл впливу досліджуваного фактора. Виділяються, зокрема, території, де певний фактор виявляється протилежним чином [1, с. 35]. Це, відповідно, дає можливість говорити про територіальне втілення виявлених у результаті факторного аналізу розколів у політичній активності населення.

Головне призначення *кластерного аналізу* – розподіл великої кількості досліджуваних об'єктів і ознак на однорідні у певному розумінні групи або кластери. Кластерний аналіз – багатовимірний статистичний процес (кластеризація), яка класифікує об'єкти або спостереження в однорідні групи. Набір усіх досліджуваних об'єктів розподіляється по підкласах, які називаються кластерами, класами або таксонами.

Таким чином, кластерний аналіз дозволяє розв'язувати задачі щодо класифікації даних і виявлення відповідної структури в них. Методи кластерного аналізу можна застосовувати у різних випадках, навіть тоді, коли йдеться про просте групування, у якому все зводиться до утворення груп за кількісною подібністю. Велика перевага кластерного аналізу у тому, що він дозволяє групувати об'єкти не за одним параметром, а за цілим набором ознак. Крім того, кластерний аналіз, на відміну від більшості математико-статистичних методів, не накладає жодних обмежень на вигляд цих об'єктів і дозволяє аналізувати велику кількість початкових даних практично довільного походження. За результатами такого аналізу будується граф (дендрограма), який демонструє ступінь подібності чи відмінності між певними об'єктами [1, с. 36]. Результати статистичного аналізу можуть бути основою для районування регіону за рівнями, типами, формами політичної активності населення.

Важливим методом, що забезпечує порівнюваність і нормалізацію вхідних даних для статистичного аналізу є індексний метод. У теорії індексів розв'язують такі завдання, як виведення інтегральних показників динаміки складних політико-географічних процесів у часі і просторі, а також подолання проблеми впливу чинників на динаміку досліджуваного явища. За допомогою

індексів вивчають динаміку головних параметрів системи (індекс електоральної активності, індекс ідеологічних політичних протестів та ін.), порівнюють параметри різних систем (індекс правих політичних орієнтації двох різних регіонів/держав), виявляють вплив певних чинників на зміну явища і відносне відхилення параметрів.

ВИСНОВКИ

Сучасну політико-географічну реальність у найрізноманітніших вимірах: від філософського до буденного, від теоретичного до практичного, в межах суспільної географії і не тільки. У будь-якому з випадків лише правильно обрана методологія озброює дослідника інструментарієм, який дає змогу цілісно, комплексно і системно пізнавати політичні процеси, виявляти закономірності їх перебігу, прогнозувати перспективи розвитку, обирати раціональні способи і технології політичного впливу. Саме тому пошук нових, осягнення суті існуючих уже методів, вироблення вмінь інтерпретувати здобуті емпіричні результати є тою цариною наукових інтересів, що потребує розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Голод А. П. Політична поведінка населення регіону / А. П. Голод – Ужгород: 2012. – 212 с.
2. Політична наука: Методи досліджень: Підручник / за ред. О. А. Габрієляна. – К.: ВЦ «Академія». – 2012. – 320 с. – (Серія «Альма-матер»)
3. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: [підручник] / О. І. Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. – 2003. – 444 с.
4. Шаблій О. І. Основи суспільної географії / Fundamentals of Human Geography: підручник для студ. вищих навчальних закладів / О. І. Шаблій. – 2-ге видання. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. – 2012. – 296 с.

REFERENCES

1. Holod, A. (2012), *Political Behavior in the region. Monograph [Politichna povedinka naselenja region. Monografiya]*, Uzhgorod, 212 p.
2. Gabrielian, O. (2012), *Political Science: Research Methods: Textbook. [Politichna nauka: Metodi doslidjen. Pidruchnik]*, Academy, Kyiv, 320 p.
3. Shabliy, O. (2003), *Fundamentals of General Human Geography: Tutorial [Osnovi zahalnoyi suspilnoyi Geohrafiyi. Pidruchnik]*, Publishing Center of Lviv Ivan Franko National University, Lviv, 444 p.
4. Shabliy, O. (2012), *Fundamentals of Human Geography: a textbook for students OF higher education institutions. 2nd ed. [Osnovi suspilnoyi Geohrafiyi. Pidruchnik dla studentiv vishchih navchalnih zakladiv. 2-vid.]*, Lviv Ivan Franko National University, Lviv, 296 p.

Надійшла 01.07.2014

М. В. Мирош

Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Дорошенко, 41, Львов, 72058, Украина
murmaja@gmail.com

МЕТОДИКА ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА

Резюме

В статье охарактеризованы функциональные особенности типичных методов общественно-географического исследования политической активности населения региона. Осмысленно правомерность и целесообразность их использования при изучении различных аспектов политической активности. Рассмотрены качественные и количественные методы сбора и получения эмпирического материала и способы его наглядного представления.

Ключевые слова: метод, дискурс-анализ, контент-анализ, ивент-анализ, факторный и кластерный анализы.

М. V. Myrosh

Lviv National University named after Ivan Franko
Doroshenka Str., 41, Lviv, 72058, Ukraine
murmaja@gmail.com

METHODS OF HUMAN GEOGRAPHICAL STUDIES OF THE POLITICAL ACTIVITY OF THE POPULATION IN THE REGION

Abstract

This paper describes the functional features typical methods of human geographical study of political activity in the region.

The specificity of the methods of human geographical survey of political activism in the region is that it should have an interdisciplinary. This gives able to use methodological potential not only geography, but also other related natural and social sciences – political science, sociology, history, philosophy, economics, and international relations.

The general set of methods to obtain information on human geographical studies of political activity in the region offer subdivided into philosophical, general and concretely scientific methods.

By philosophical methods we refer historical, objectivity, consistency and integrity, causality, forecasting principles.

Methods of systems analysis, abstraction and generalization, predictive modeling, comparison and others belong to the scientific methods of research.

Particularly important and informative study is a block of concretely scientific methods. The top priority for any scientific study is a preliminary analysis of documentary sources

and other materials on selected topics. Qualitative and quantitative characteristics of existing information helps us uncover methods discourse-analysis, content- analysis and event-analysis. Are valuable and sociological methods, including questionnaires. Political geographical research is impossible without mapping method (badges, cartograms, cartographical chart et al.) and other modes of visual representation of the data. Topical are mathematical and statistical techniques, including cluster and factor distributions.

Thus, the problem of efficient selection methods for the study of political activism in the region as a socio-geographic area wide enough explored and requires a thorough scientific analysis.

Keywords: method, discourse analysis, content analysis, event analysis, factor analysis and cluster analysis.